Bijlage 1 – Rapportage economische missies eerste helft 2016

Toelichting
Deze rapportage gaat in op de volgende uitgaande missies: Azerbeidzjan, Cuba, Duitsland, Frankrijk, Indonesië, Iran, Kenia / Tanzania, Oekraïne, Verenigde Staten (respectievelijk San Francisco in januari en Miami in april) en Vietnam.

Daarnaast gaat de rapportage in op de inkomende missies Oekraïne, Turkije en bevat een verslag van de handelsmissie "Circulaire Economie: Netherlands Circular Hotspot".

Zoals in de vorige halfjaarrapportage (kamerstuk 34.300-XVII-61) aan uw Kamer is gemeld, hebben er vanwege het EU voorzitterschap minder economische missies plaatsgevonden ten opzichte van het voorgaande half jaar.

Om in de rapportage de samenhang in de economische diplomatie weer te geven zijn ook economische werkbezoeken opgenomen van de minister-president, de minister van Infrastructuur en Milieu en de minister en staatssecretaris van Economische Zaken.

Elke economische missie uitgevoerd door RVO wordt onder de deelnemers geëvalueerd en de resultaten worden in een factsheet gepresenteerd. De evaluaties worden enkele maanden na afloop van een economische missie uitgevoerd. De factsheets in deze rapportage gaan over de economische missies die plaatsvonden in het vierde kwartaal 2015 en het eerste kwartaal 2016: VS (Atlanta), China, zuid-Afrika, Japan, Iran, Turkije, Cuba, Frankrijk en Oekraïne.

De factsheets over de missies in het tweede kwartaal worden opgenomen in de volgende rapportage.

Land	**Cuba**
Datum	**10 - 13 januari 2016**
Missieleiding	**Minister Ploumen, Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking**
Type missie	**Economische missie**
Delegatie	**77 bedrijven en organisaties**
Achtergrond	**Economische missie namens het Koninkrijk met deelname van Minister Ruggenaath van Curaçao en Gevolmachtigd Minister Boekhoudt van Aruba**

Samenvatting
Aanleiding voor het bezoek zijn de hervormingen in Cuba en de aankondiging van normalisatie van de betrekkingen met de Verenigde Staten (VS) in december 2014. Cuba vraagt voor het aanpakken daarvan om samenwerking, kennisuitwisseling en investeringen. Het Koninkrijk beschikt op een aantal terreinen over kennis en ervaring om Cuba te ondersteunen. Vanwege de staatsgeleide economie is het opbouwen van een goede band op overheidsniveau van belang voor het versterken van de samenwerking met private partijen. Eerdere ministeriële bezoeken waren gericht op de politieke relaties. De doelstelling van deze missie was het versterken van de bilaterale betrekkingen met Cuba op politiek, economisch en sportief/cultureel terrein.

Belangrijkste onderdelen programma
- Met minister Malmierca voor Buitenlandse Handel en Investeringen is afgesproken te komen tot gezamenlijke actieplannen voor het versterken van de relaties tussen het Koninkrijk en Cuba in de sectoren water & logistiek, agrofood en duurzame energie.
- Samen met de locoburgemeester van Amsterdam is een bezoek gebracht aan de haven van Havana, gericht op versterken van de samenwerking tussen Amsterdam en Cuba op het gebied van cruise-ontwikkeling.
- Tijdens het bezoek aan de speciale economische ontwikkelingszone Mariel, maakte Unilever en haar Cubaanse partner, Suchel, een gezamenlijk investering bekend in een nieuwe fabriek ter waarde van USD 35 miljoen.
- In gesprek met Cubaanse jongeren en vrouwelijke ondernemers kon de Nederlandse betrokkenheid bij de ontwikkelingen in Cuba worden getoond. Deze betrokkenheid bestaat onder meer uit ondersteuning voor RNW media (voorheen Radio Nederland Wereldomroep), samen met de Nederlandse overheid, die met berichtgeving over individuele verhalen de vernieuwingen in het Cubaanse systeem onder de aandacht brengen.
- Met de directeur van het nationale bureau voor seksuele voorlichting, Mariela Castro, is overeengekomen de samenwerking ten behoeve van gelijke rechten voor Lesbiennes, Homoseksuelen, Biseksuelen, Transgenders en Interseksuelen (LHBTI) te versterken.
- Naast de individuele matchmaking vonden er gezamenlijke bedrijfsbezoeken en ronde tafels plaats op de thema's agrofood, water & logistiek, toerisme, gezondheidszorg, duurzame energie en sport. Op basis van deze bijeenkomsten kunnen de deelnemende organisaties bezien welke mogelijkheden zij zien voor verdere versterking van de samenwerking. Daarnaast vormen deze bijeenkomsten een belangrijke basis voor de gezamenlijke actieplannen voor versterking van de samenwerking op de gebieden agrofood, water & logistiek en duurzame energie.
- De clinics van Feyenoord met zowel straatjeugd alsook met veelbelovende jonge spelers illustreerden de belangrijke rol die sport kan hebben in de ontwikkeling van de Cubaanse samenleving.
- De beoogde vriendschappelijke honkbalwedstrijd tussen het Koninkrijk en Cuba kon helaas niet doorgaan vanwege een door regen onbespeelbaar veld.

MVO/mensenrechten/koppeling hulp en handel
Onderdeel van het besluit tot normalisatie van de betrekkingen tussen de EU en Cuba op 11 maart jl. is het het aangaan van een dialoog tussen de EU en Cuba op het gebied van mensenrechten. De samenwerking en de verbetering van de mensenrechtensituatie is ook een belangrijk onderdeel van de relatie van Nederland met Cuba. Maatschappelijk verantwoord ondernemen en mensenrechten vormden een centraal onderdeel van deze missie. Deelnemers aan de missie zijn opgeroepen aandacht te schenken aan de verantwoordelijkheden die zakendoen in Cuba met zich meebrengt op gebied van milieu en sociale ontwikkeling. In de diverse politieke gesprekken is benadrukt dat het van

belang is dat de hervormingen in Cuba gepaard gaan met verbetering van de mensenrechtensituatie. Het Koninkrijk wil het gesprek hierover aan blijven gaan en de Cubaanse overheid staat hiervoor open. Tijdens de missie is afgesproken de samenwerking op het gebied van gelijke rechten voor lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, transgenders en interseksuelen (LHBTI) te versterken. Het Koninkrijk zal inzetten op samenwerking met Cuba om het land te ondersteunen in de ontwikkelingen op dit gebied en de gelijke rechten voor LHBTI's in de rest van de regio versterken.

Maatschappelijke uitdagingen
Cuba kent, mede vanwege het internationale isolement, achterstanden op velerlei gebieden. Een aantal belangrijke uitdagingen voor Cuba zijn:

- het verbeteren van de efficiëntie in en verduurzaming van de land- en tuinbouw;
- de ontwikkeling van logistieke capaciteit mede in relatie tot het sterk toenemende toerisme;
- het tegengaan van kusterosie, het opvangen van de effecten van klimaatsverandering en het verbeteren van de waterkwaliteit;
- de verduurzaming van de energievoorziening;
- het verbeteren van infrastructuur op gebied van sport en vergroten van de rol die sport speelt in de maatschappelijke ontwikkeling in Cuba.

Dit zijn uitdagingen waar het Koninkrijk kennis en kunde over heeft. In de afgesproken gezamenlijke actieplannen voor versterking van de samenwerking op de gebieden agrofood, water & logistiek en duurzame energie, zal de bijdrage van het Koninkrijk op deze gebieden verder worden vormgegeven.

Resultaten en follow-up
Zowel de deelnemende bedrijven en organisaties uit het Koninkrijk als ook de partijen in Cuba gaven aan veel mogelijkheden te zien voor het versterken van de samenwerking. Het Koninkrijk is gepresenteerd als een partner voor de ontwikkeling van Cuba die oog heeft voor de impact op milieu en de samenleving. Hoewel het voor veel organisaties een eerste verkenning betrof, werd door sommige bedrijven en organisaties die al langer actief zijn belangrijke resultaten geboekt. Zo ondertekende Unilever een overeenkomst voor een investering in een fabriek. Daarnaast tekende Philips een contract voor levering van medische apparatuur en scheepsbouwer Royal IHC een Memorandum of Understanding (MoU) voor de levering van een schip voor kustwerkzaamheden. Ook tekende het Wereldnatuurfonds (WNF) een samenwerkingsakkoord met Cuba voor het beschermen van de onderwaternatuur en duurzame ontwikkeling van toerisme. De gemeente en het havenbedrijf Amsterdam zagen concrete mogelijkheden voor het versterken van de samenwerking met Havana voor de ontwikkeling van een cruiseterminal en de oude stad. Tenslotte is een bezoekersfaciliteit op de ambassade in Havana geopend voor bedrijven en organisaties uit het Koninkrijk die samenwerking met Cuba willen intensiveren. Hierdoor kunnen partijen die in Cuba actief zijn gebruik maken van digitale voorzieningen en kennis en kunde van de ambassade tijdens hun bezoeken aan Havanna.

Afgesproken is de economische samenwerking tussen het Koninkrijk en Cuba met name te versterken in de sectoren water & logistiek, agrofood en duurzame energie. Hiervoor zullen, in samenwerking met de bedrijven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties, gezamenlijk actieplannen met Cuba worden ontwikkeld. De Cubaanse minister van Buitenlandse Handel en Investeringen heeft aangekondigd later dit jaar een tegenbezoek te willen brengen.

Zie ook bijgevoegd RVO factsheet.

Land	**Frankrijk**
Datum	**10 en 11 maart 2016**
Missieleiding	**Minister Ploumen, Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Hans de Boer, voorzitter VNO-NCW.**
Type missie	**Economische missie en marge uitgaand staatsbezoek aan Frankrijk**
Delegatie	**160 ondernemers primair uit de sectoren Agro&Food, Energie en High Tech Systemen en Materialen (HTSM)**
Achtergrond	**Uitgaand Staatsbezoek**

Samenvatting

De missie kende vijf hoofddoelen:

1. Het belang onderstrepen van innovatie en duurzaamheid. De missie had als motto '*La France et les Pays-Bas, propulsés par l'innovation et le développement durable'* ('Frankrijk en Nederland, voortbewogen door innovatie en duurzame ontwikkeling') met als doel het verder verankeren en uitbreiden van de relaties in de kansrijke topsectoren High Tech Systemen en Materialen, Energie en Agro/Food.
2. Positioneren Nederlands bedrijfsleven. De missie moest de bekendheid van het Nederlandse bedrijfsleven en de Nederlandse innovatiekracht in Frankrijk vergroten en een bijdrage leveren aan een positief imago van Nederland in Frankrijk. Voor Nederlandse en Franse bedrijven, kennisinstellingen en overheden is dat vooral belangrijk in de gebieden circulaire economie, wind-op-zee, plantenveredeling, biobased economy, food innovation, smart cities, vliegtuigbouw en serious gaming.
3. Aandacht genereren voor specifieke samenwerking en tonen hoe Franse en Nederlandse bedrijven gezamenlijk aan oplossingen voor mondiale, maatschappelijke uitdagingen werken.
4. Follow up klimaatconferentie van Parijs 2015 (COP21) en VN *Global Goals*. Rol Nederlandse en Franse bedrijven bij (mondiale) klimaat- en duurzaamheidsdoelstellingen door gezamenlijke projecten met medewerking van de overheden en nieuwe financieringsmodellen. Daarbij zijn grensoverschrijdende, openbare aanbestedingen een belangrijk hulpmiddel.
5. Podium bieden aan Nederlandse en Franse startups zodat zij hun netwerken naar elkaar en naar potentiële investeerders kunnen vergroten.

De missie reflecteerde de jarenlange, strategische inzet van het ambassadenetwerk in Frankrijk, met name op de onderwerpen Smart cities, Novel foods, Circulaire economie, vliegtuigbouw, Serious Gaming en Wind op Zee. De samenwerking met Frankrijk beperkt zich niet alleen tot handel maar ook het samen zoeken naar innovaties en duurzaamheid. Gezamenlijk wordt naar opschaling in de kennis- en waardeketen gestreefd.

Belangrijkste onderdelen programma

De belangrijkste onderdelen van het programma waren:

- kick-offbijeenkomst met Franse experts over investeringen, innovaties en beleid van de Franse overheid in circular economy, wind-op-zee, plantveredeling, biobased economy, food innovation, smart cities, vliegtuigbouw, serious gaming en startups;
- business-to-businessbijeenkomst en mini-workshops voor de missiedeelnemers met voor hen potentieel relevante Franse partners;
- 26 Nederlandse en Franse startups presenteerden voor een publiek van bedrijven, investeerders en overheid hun producten;
- onder leiding van voorzitter VNO-NCW/MKB-Nederland Hans de Boer en zijn Franse collega Geoffroy Roux de Bézieux vond een *strategic business dialogue* voor Nederlandse en Franse CEO's plaats;
- een innovatieparade toonde de creativiteit en het innovatievermogen van Frans-Nederlandse samenwerking;
- tijdens de dialoog over de interne markt, met deelname van secretaris-generaal Economische Zaken Maarten Camps, werd gesproken over kansen en hindernissen, innovatie en de digitale interne markt;
- een ceremonie waarbij aandacht werd gegeven aan het feit dat voor circa EUR 600 miljoen aan contracten en overeenkomsten was ondertekend;
- bezoek aan de Franse incubator NUMA, die als doel heeft via digitale innovaties sociale en economische waarde toe te voegen.

Het Koninklijk Paar nam deel aan de *strategic business dialogue* en bezocht de innovatieparade. Onder toezicht van het Koninklijk Paar vond de ondertekeningsceremonie van 17 overeenkomsten en contracten plaats.

MVO/mensenrechten/koppeling hulp en handel
Met name tijdens de themabijeenkomsten over circulaire economie maar ook in de *strategic business dialogue* kwamen maatschappelijk verantwoord ondernemen en verduurzaming in waardeketens aan de orde. Duurzame productie, ook in derde landen, stond tevens centraal in de innovatieparade.
De directeur-generaal voor Buitenlandse Economische Betrekkingen (DGBEB) nam namens minister Ploumen, tijdens een openbare bijeenkomst met circa 80 deelnemers, de *OECD-FAO Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains* in ontvangst. Zo kon deze richtlijn onder een breed publiek, waaronder stakeholders, bekend worden gemaakt. Tegelijkertijd werd daarmee het politieke commitment en het belang van implementatie van *Responsible Business Conduct* (RBC) publiekelijk onder de aandacht gebracht. RBC was een prioriteit van het Nederlandse EU voorzitterschap.

Maatschappelijke uitdagingen
De mondiale, maatschappelijke uitdagingen die worden geadresseerd door de COP21 en door de VN Global Goals, liepen als een rode draad door de missie. Er vond een kick-off plaats onder leiding van experts van Nederlandse en Franse universiteiten en onderzoeksinstellingen van de acht thema's circulaire economie, wind-op-zee, plantenveredeling, biobased economy, food innovation, smart cities, vliegtuigbouw, serious gaming en startups. Verder werd gesproken over beleidsontwikkelingen en kansen voor bedrijven (ook in de *strategic business dialogue* tussen Nederlandse en Franse CEO's). Duurzaamheid kwam ook aan bod door het gebruik van een elektrische stadsbus van het Nederlandse bedrijf Ebusco tijdens het staatsbezoek.

Resultaten en follow-up
Er werden 17 contracten ter waarde van 600 miljoen euro ondertekend op gebied van de luchtvaartindustrie (bijdragen aan de Airbus en de NH 91 helicopter), automotive (energiezuinige laadpaal op zonne-energie), smart cities, energie, duurzaam vervoer (levering van elektrische stadsbussen, lancering van een rail shuttle en bouw van twee ferries), serious games (voor de Parijse brandweer en in het kader van HR in de financiële sector), genenbank voor cosmetica. Op de innovatieparade waren 60 voorbeelden van Nederlands-Franse samenwerkingsprojecten te zien. Voorbeelden zijn een superlichtgewicht vleugel van Fokker voor Airbus, een dashboard van krantenpapier voor Peugeot en toepassingen van milieuvriendelijk geproduceerd MDF- board. Nederland staat daardoor beter op de kaart als innovatief, duurzaam en creatief land.
Tijdens de missie zijn afspraken gemaakt over:
1. het veiligstellen van voedselvoorziening op lange termijn;
2. het bevorderen van biobased economy onder andere op Europees niveau;
3. het voortbrengen van duurzame voedselketens. Gedeelde waarden op het gebied van hergebruik van grondstoffen leidden tot afspraken en contracten. Onder andere over Nederlandse plantenstoffen in de Franse cosmetica-industrie en over gezamenlijke productontwikkeling in de biobased industry;
4. expertise en producten in Franse wind-op-zee projecten;
5. duurzame processen in de vliegtuigbouw met supersterke, lichtgewicht composieten in de Airbusvliegtuigen;
6. het toepassen van serious gaming op grotere schaal in opleidingen in het bedrijfsleven;
7. aanpak van verduurzaming van steden, met name tussen Amsterdam en Parijs, door *smart grids*, *big data* en duurzaam vervoer;
8. kansen voor jonge ondernemers/startups uit beide landen door de aanwezigheid van investeerders, incubators en beleidsmakers bij *pitches* van startups.

Zie ook bijgevoegde RVO factsheet.

Land	**Oekraïne**
Datum	**15 -17 maart 2016**
Missieleiding	**Minister Ploumen, Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking**
Type missie	**Economische missie**
Delegatie	**29 bedrijven uit de sectoren agrofood, infrastructuur en logistiek**
Achtergrond	**Uitgaande missie**

Samenvatting
De missie onder leiding van minister Ploumen naar Oekraïne was gericht op het versterken van de bilaterale economische betrekkingen tussen Nederland en Oekraïne, en ook op het genereren van aandacht voor de export- en investeringskansen. In Oekraïne zal de komende jaren een modernisering van een aantal economische sectoren plaatsvinden, waarbij gebruik kan worden gemaakt van Nederlandse kennis en technologie. Tijdens het bezoek is uitvoerig gesproken over de stand van zaken met betrekking tot diverse hervormingen. Zo is ingegaan op de aanpak van corruptie en landhervorming, die onder meer als oogmerk hebben om in de toekomst meer buitenlandse investeringen aan te trekken.

Belangrijkste onderdelen programma
- Gesprek minister Ploumen met de Oekraïense minister Jaresko van Financiën. Daarin werd duidelijk dat Oekraïne de eerste stappen heeft gezet op het pad van hervormingen die zullen leiden tot een beter investeringsklimaat, onder andere door het tegengaan van corruptie. Daarnaast kwam ook de financieringsproblematiek van het midden- en kleinbedrijf aan de orde.
- Ontmoeting met minister Abromavicius van Economische Ontwikkeling en Handel. Tijdens dit gesprek werden onder andere hervormingen in de energiesector besproken. De prioriteiten van deze minister zijn privatisering van staatsbedrijven, het opzetten van exportpromotie voor diverse sectoren en de modernisering van het overheidsapparaat.
- Gesprek met minister Pavlenko van Landbouw, waarbij beide ministers aansluitend het Nederlandse bedrijfsleven te woord stonden. Minister Pavlenko gaf onder meer toelichting op de hervormingen in de landmarkt (langere termijn van landhuur).
- Ontmoeting van minister Ploumen met een aantal Internationale Financiële Instellingen om lopende projecten van de European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) in de landbouwsector te bespreken en te kijken naar toekomstige mogelijkheden.
- Seminar ten aanzien van financiële kwesties voor het bedrijfsleven, met onder andere aandacht voor de huidige financiële situatie, hervormingen in wet- en regelgeving en douaneprocedures.
- Ontmoeting van minister Ploumen met diverse startups, waarbij financieringsmogelijkheden en toekomstige exportkansen zijn besproken.
- Diverse bedrijfsbezoeken aan onder meer: een groot en modern kassencomplex; Control Pay (ICT), dat duidelijk maakte dat bijvoorbeeld veel bedrijven een automatiseringsslag maken en dat dit kansen biedt voor de Nederlandse ICT sector; Zeelandia, een broodmixfabriek die aandacht besteedt aan maatschappelijk verantwoord ondernemen.

MVO/mensenrechten/koppeling hulp en handel
Tijdens een bezoek aan het bedrijf Zeelandia werd aandacht besteed aan maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). Zeelandia onderstreept het belang van MVO en investeert in scholen, personeel en transparanter openbaar bestuur. Minister Ploumen heeft gesproken met de directeur, mevrouw Saprykina, van MVO-Oekraïne. Zij gaf aan dat het MVO-beleid in Oekraïne nog in de kinderschoenen staat, maar dat lokale ondernemers laten zien dat MVO voor het bedrijfsleven ook lonend kan zijn, bijvoorbeeld om sneller aan geschoold personeel te komen. Het bezoek aan de Business Ombudsman gaf inzage in de wijze waarop Oekraïne een systemische verbetering van het ondernemersklimaat probeert te realiseren.

Maatschappelijke uitdagingen
Het opbouwen en verder moderniseren van diverse sectoren in Oekraïne, waaronder infrastructuur / logistiek en agrofood (landbouw, tuinbouw en voedselverwerking) is de komende jaren van belang. Daarbij heeft het Oekraïense bedrijfsleven steeds meer aandacht voor Europese standaarden, waaronder dierenwelzijn. Tijdens de missie is het verbeteren van dierenwelzijn en diergezondheid ook nadrukkelijk besproken.

Resultaten en follow-up
Tijdens de missie heeft de Gezondheidsdienst voor de Dieren (GD) in aanwezigheid van minister Pavlenko en minister Ploumen een Memorandum of Understanding ondertekent met het bedrijf Myronivsky Hliboproduct (MHP), waarbij de GD het bedrijf de komende jaren zal ondersteunen ten aanzien van het verbeteren van dierenwelzijn en diergezondheid en daarnaast opleidingen zal verzorgen van lokale veterinaire experts. Tevens heeft Unilever tijdens de missie een presentatie gegeven over hun recente investeringen van 8.3 miljoen euro in een theefabriek in Gostomel (regio Kiev). Dit liet zien dat het wel degelijk aantrekkelijk is behoorlijke investeringen in Oekraïne te doen.

De eerder toegezegde steun van minister Ploumen aan de Oekraïense minister van Economische Ontwikkeling op het vlak van exportpromotie heeft geleid tot enkele waardeketenanalyses. Deze analyses brengen in kaart welke activiteiten nodig zijn om het product uiteindelijk bij de klant te brengen. Tijdens de missie werden de eerste rapporten voor de Oekraïense groente & fruit sector en de verwerking overhandigd.

De missie naar Oekraïne werd twee weken later gevolgd door het Business Forum in Nederland op 30 maart 2016. In de gesprekken is veel verwezen naar dit forum. De Oekraïense minister van Financiën toonde veel interesse in het inventariseren van Nederlandse mogelijkheden voor financiering van bedrijven en zij heeft een aantal partijen zoals de Nederlandse Financierings-Maatschappij voor Ontwikkelingslanden (FMO) en Atradius hierover gesproken.

Zie ook bijgevoegde RVO factsheet.

Land	**Duitsland (Deelstaat Beieren)**
Datum	**12 - 14 april 2016**
Missieleiding	**Minister Ploumen, minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (missieleider)/ Hans de Boer, VNO-NCW (zakelijk missieleider)**
Type missie	**Economische missie en marge uitgaand werkbezoek koningspaar**
Delegatie	**103 bedrijven binnen topsectoren Agri&Food, Logistiek en High Tech Systemen & Materialen (HTSM)**
Achtergrond	**Uitgaand Werkbezoek van Zijne Majesteit de Koning en Hare Majesteit de Koningin**

Samenvatting
Voor de missie zijn de volgende doelen gesteld:
1. Het versterken van de bilaterale relatie met Duitsland, in het bijzonder de regio Zuid-Duitsland en de deelstaat Beieren.
2. Het vergroten van het Nederlandse marktaandeel in Zuid-Duitsland/Beieren. Het bezoek van het Koninklijk Paar en minister Ploumen past in de meerjarige, strategische aanpak van de Nederlandse overheid om de kansen in Zuid-Duitse deelstaten over het voetlicht te brengen.
3. Het positioneren van het Nederlands bedrijfsleven als betrouwbare handelspartner en het vergroten van de bekendheid van de Nederlandse innovatiekracht in Beieren, voor de topsectoren Agri&Food, Logistiek en HTSM.
4. Het openen van deuren voor het Nederlands bedrijfsleven en kennisinstellingen en het bespoedigen van de samenwerking tussen Nederlandse en Beierse partners op het gebied van innovatie.
5. Het verbeteren van de fysieke logistieke verbindingen met Zuid-Duitsland en het aanbieden van de Nederlandse logistieke sector als concurrerend alternatief bij Zuid-Duitse bedrijven en verladers.
6. Het bevorderen van relaties op het gebied van cultuur en internationaal recht.

Het bezoek volgt op de beslissing van het Koninklijk Paar om jaarlijks een of meerdere Duitse deelstaten te bezoeken. In voorgaande jaren bezocht het Koninklijk Paar Sleeswijk-Holstein en

Hamburg (2015), Nedersaksen en Noordrijn-Westfalen (2014) en Hessen en Baden-Württemberg (2013).

De missie naar Beieren draagt bij aan de meerjarige strategie die is gelanceerd door het ambassadenetwerk in Duitsland. Veel Nederlandse bedrijven laten economische kansen nog onbenut in Beieren (en vice versa). Het marktprofiel van het Beierse bedrijfsleven sluit goed aan op de drie tijdens de missie uitgelichte Nederlandse topsectoren. Beieren is een grote afzetmarkt en biedt het grote exportkansen: het bruto binnenlands product (BBP) van Beieren beslaat 18% van het Duitse BBP. In 2015 groeide de Nederlandse export naar Beieren met 7,7% ten opzichte van het vorige jaar, in vergelijking met een stijging van 0,4% voor heel Duitsland.

Belangrijkste onderdelen programma
- HTSM/Urban Mobility: Het Koninklijk Paar en minister Ploumen bezochten BMW. In het programma was aandacht voor duurzame mobiliteit en de samenwerking tussen VDL en BMW.
- HTSM/MedTech/E-Health: Het Koninklijk Paar bezocht Siemens en "Medical Valley", gelegen in het economisch MedTech-cluster in de regio Erlangen-Nürnberg. De nadruk lag op innovatieve medische technologie en uitdagingen in de medische sector, onder andere met betrekking tot digitalisering.
- HTSM/Smart Industry: Het Koninklijk Paar en minister Ploumen bezochten het Deutsche Museum von Meisterwerken der Naturwissenschaft und Technik om aandacht te vestigen op Duits-Nederlandse samenwerking op IT-veiligheid in de industrie.
- Agri&Food: De historische Viktualienmarkt is bezocht. Hier presenteerde de Nederlandse Agri&Food-bedrijven in een Nederlands-Beiers paviljoen, innovatieve en duurzame Nederlandse en Beierse Agri&Food-producten.
- Logistiek: Het Koninklijk Paar bezocht een informatiemarkt, waar Nederlandse en Beierse logistieke bedrijven gepresenteerd werden.
- Trade Dinner: Voorafgaand aan het Trade Dinner werden zes overeenkomsten getekend.
- Voor de sectoren werd een tweedaags programma op maat georganiseerd in Beieren: onder andere matchmaking, bedrijfsbezoeken en netwerkmomenten.
- Rondetafel gesprek: De Nederlandse overheid faciliteerde voor CEO's een business-to-business round table, georganiseerd door VNO-NCW, de Duits Nederlandse Handelskamer (DNHK) en de Vereinigung der Bayerischen Wirtschaft (VBW), de Beierse evenknie van VNO.
- Culturele samenwerking: Het Centraal Museum Utrecht en de Alte Pinakothek tekenden een samenwerkingsverband bij een bezoek aan het museum Alte Pinakothek. Ook werd het Albrecht-Dürer-Haus bezocht in Neurenberg.

Op de locatie waar de Neurenbergprocessen plaatsvonden tekenden het *Internationale Akademie Nürnberger Prinzipien* en het *Grotius Centre for International Legal Studies* Den Haag een Memorandum of Understanding (MoU). Het MoU beoogt kennis en capaciteit over internationaal recht in onder meer post-conflictlanden te verankeren.
Minister Ploumen bezocht de *Innovation Accelerator* van het World Food Program (WFP). Dit is een incubator voor startups, die technologie en innovatie combineert voor humanitaire doeleinden.

MVO/mensenrechten/koppeling hulp en handel
Het Duitse Aöl en het Nederlandse Bionext ondertekenden een MoU waarin wordt ingezet op een duurzamere en veiligere waardeketen in de biologische voedselindustrie.

Maatschappelijke uitdagingen
1. HTSM/Urban Mobility: Het programma van deze deelmissie was onder meer gericht op duurzaam (elektrisch) vervoer in het kader van klimaatverandering. Daarnaast was er aandacht voor innovatieve oplossingen in stedelijk vervoer, inrichting van de infrastructuur en de rol van digitalisering hierbij.
2. HTSM/MedTech/E-Health: De in West-Europa vergrijzende bevolking legt steeds meer druk op zorgstelsels en vraagt om effectieve, goedkopere zorgalternatieven. In het programma kwamen deze problemen aan bod, evenals de grotere rol van digitalisering bij zorgverlening.
3. HTSM/Smart Industry: De trend van sterke automatisering in productieprocessen, kent verschillende uitdagingen zoals het toenemend belang van cyber security en veranderingen op de arbeidsmarkt.

4. Agri&Food: Het programma richtte zich vooral op het promoten van Nederlandse innovatieve en duurzame voedselproducten bij de Zuid-Duitse retail. Er werden meerdere retailers bezocht en er vond een netwerklunch plaats waar deelnemers hun producten aan Duitse gasten presenteerden.
5. Logistiek: De druk op de Nederlandse positie in mondiale waardeketens zal in de komende jaren toenemen. Dit bezoek moest bijdragen aan meer bekendheid en een positief imago van de Nederlandse logistieke sector. Hieraan heeft onder andere een seminar over logistiek kunnen bijdragen.
6. WFP: Minister Ploumen bezocht de *Innovation Accelerator*. Hier worden startups aangemoedigd technologie in te zetten voor humanitaire doeleinden. Er werden verschillende initiatieven gepresenteerd, zoals een app voor smartphones waarmee gebruikers met een druk op de knop maaltijden kunnen doneren aan Syrische vluchtelingenkinderen in Libanon. Met succes: in januari 2016 waren er bijna vier miljoen maaltijden voorzien (minder dan een jaar sinds de lancering).
7. Rondetafel gesprek: CEO's discussieerden over maatschappelijke thema's, zoals betere energieopslag, waarin het Nederlandse en Beierse bedrijfsleven zou kunnen samenwerken.

Resultaten en follow-up
Tijdens de missie zijn elf overeenkomsten getekend op de thema's duurzame mobiliteit (bijvoorbeeld laadinfrastructuur elektrische voertuigen), Smart Industry (bijvoorbeeld veilig digitaal betaalverkeer, mede in opkomende landen), MedTech (bijvoorbeeld zorgcommunicatie), kunst (bijvoorbeeld samenwerking Caravaggistententoonstelling), Agri&Food (bijvoorbeeld biologische waardeketens) en internationaal recht (samenwerking internationaal strafrecht). De logistieke sector nam op hoog niveau deel aan een seminar om de corridor Rotterdam – Neurenberg – München – Zuid-Europa te belichten. Het Bayrolo initiatief, dat de logistieke verbindingen tussen Beieren en Rotterdam onder de aandacht brengt, is daar een voorbeeld van.

Het Beierse Ministerie voor Economie, Media, Energie en technologie organiseert van 18 tot en met 20 oktober 2016 een tegenbezoek aan Leiden en Eindhoven in het kader van Medische Technologie en op gebied van Agri&Food hebben Nederlandse en Beierse bedrijven afgesproken een tegenbezoek te organiseren naar Nederland. Ook is er vanuit Duitsland, door het bezoek aan het Tribunaal waar de Neurenbergprocessen werden gehouden, interesse in de Dag tegen Straffeloosheid en de *Akademie fur Nurnberger Prinzipien* wil op dit terrein nauwer samenwerken met Nederland.

Nederland en Beieren zijn bezig met het opstellen van een MoU op regeringsniveau om de samenwerking tussen Beieren en Nederland op het gebied van economie, innovatie en onderzoek op specifieke gebieden verder te versterken en te verdiepen.

VNO-NCW, DNHK en VBW volgen de *round table* op door na de zomer in München een vervolgoverleg te organiseren.

Land	**Verenigde Staten**
Datum	**17 - 20 april 2016**
Missieleiding	**Gezamenlijke leiding door de Minister van Economische Ontwikkeling van Curaçao Eugene Rhuggenaath en Plaatsvervangend DG Buitenlandse Economische Betrekkingen (BEB) Guido Landheer**
Type missie	**Economische missie**
Delegatie	**28 meereizende bedrijven/organisaties uit Nederland en Curaçao, die zich voornamelijk richten op life sciences and health en ICT & smart cities.**
Achtergrond	**Economische missie namens het Koninkrijk**

Samenvatting
Florida en Miami kennen indrukwekkende groeicijfers (in 2016 wordt 3.1% groei verwacht) en bieden op het gebied van gezondheidszorg, IT & smart cities grote kansen. Door het gezamenlijk optrekken als één Koninkrijk lukte het goed om de 28 meegereisde bedrijven/organisaties te positioneren. De deelnemende bedrijven hebben concrete leads voor (potentiële) opdrachten opgedaan en er werden

tijdens de missie reeds contracten getekend zoals die van Mosquitno en de Future Insight Group. Tijdens de missie was er tevens aandacht voor het promoten van ondernemerschap van vrouwen en het verbinden van Nederlandse ondernemers met ondernemers uit Cuba. KLM heeft besloten om weer een directe vlucht naar Miami aan te gaan bieden.

De missie had drie speerpunten:
1. Life Sciences and Health;
2. ICT op het gebied van Smart Cities en;
3. Het stimuleren van vrouwelijk ondernemerschap in de technologiesector.

Belangrijkste onderdelen programma
- Het doel van de missie was de Nederlandse en Curaçaose bedrijven te positioneren. Miami kent vele zakelijke mogelijkheden, vooral omdat de stad goed verbonden is met de Caribische regio.
- De delegatie nam op 17 en 18 april 2016 deel aan de derde editie van eMerge Americas. Dit is een tweedaagse technologieconferentie en een beurs met 13.000 deelnemers uit 60 landen, waar innovatieve bedrijven (400 waarvan 110 startups) vanuit zowel Noord- als Zuid Amerika samenkomen. eMerge is het symbool van het opkomende, innovatieve Miami en heeft in korte tijd een goede reputatie opgebouwd in de technologiewereld. Het Koninkrijk was vertegenwoordigd met een paviljoen.
- Naast de activiteiten rondom eMerge had de missie een programma gericht op de bovengenoemde speerpunten, een matchmakingsprogramma en een handelsdiner met 130 deelnemers.

MVO/mensenrechten/koppeling hulp en handel
Maatschappelijk verantwoord ondernemen en de koppeling tussen hulp en handel was een integraal onderdeel van het programma en de voorbereidende bijeenkomsten.
Een voorbeeld was de aandacht voor vrouwelijk ondernemerschap. De eMerge conferentie richt zich jaarlijks op het thema "Women, Innovation and Technology". Dit bood de missiedeelnemers de kans om met inspirerende en prominente vrouwelijke sprekers in contact te komen en ervaringen te delen. Plv DGBEB voerde met de vrouwelijke ondernemers uit de missie een gesprek met Ramona Ortega, CEO van 'My Money My Future'. Ortega richt zich met haar bedrijf binnen de Latino Startup Alliance op het financiële analfabetisme van de circa 80 miljoen mensen tussen de 20 en 35 in de Verenigde Staten en de 125 miljoen mensen in Latijns Amerika.

Ook heeft een afvaardiging van de missie gesproken met Colin Powell. Powell zet zich onder meer in voor de *America's Promise Alliance* ten behoeve van de jeugd en (toekomstig) leiderschap. Dit bood inspiratie voor het *Action Program Youth Development* waar minister Rhuggenaath zich op Curaçao voor inzet.

eMerge bood ook een platform voor Cubaanse ondernemers. Plv DGBEB, minister Rhuggenaath en Nederlandse bedrijven uit de missie (Credit4Cuba en Westmaas Holding) gingen in gesprek met een groep jonge Cubaanse ondernemers over ondernemerschap in de opkomende Cubaanse markt.

Maatschappelijke uitdagingen
De drie gekozen thema's van deze missie richten zich allen op maatschappelijke uitdagingen. Dit liep uiteen van het managen van immigratiestromen tot het omgaan met de gevolgen van klimaatverandering. Ook sprak minister Rhuggenaath met Tomas Regalado, de burgemeester van Miami, over watermanagement en de gevolgen van klimaatverandering.

Resultaten en follow-up
Er zijn bedrijfscontacten gelegd, contracten getekend en samenwerkingsafspraken gemaakt. En marge van het handelsdiner ondertekende MosquitNo BV een (distributie)contract. Ook is een van de samenwerkingsafspraken van StudyPortals met de University of St Thomas al van start gegaan.

Land	**Verenigde Staten (VS)**
Datum	**31 januari – 2 februari**
Missieleiding	**Minister-president Rutte (Algemene Zaken) samen met 'Special Envoy' Startup Delta, Neelie Kroes.**
Type missie	**Economisch werkbezoek**
Achtergrond	**De economische betrekkingen met de VS zijn uitstekend. Nederland is de derde buitenlandse investeerder in de VS (ruim 274 miljard euro) en de VS is de grootste buitenlandse investeerder in Nederland (645 miljard euro).**

Samenvatting
Nederland en de VS zijn beide voorloper op het gebied van innovatie. Silicon Valley is met grote technologiebedrijven, startups en toonaangevende universiteiten de meest innovatieve regio van de wereld. Doel van dit bezoek was om kennis te maken met de innovatieve cultuur in Silicon Valley en daarbij ook Nederland te positioneren als bruggenhoofd naar Europa op het gebied van kennis, innovatie, ICT. Door uitwisseling van ervaringen over innovatie en ondernemerschap in Nederland en VS, is de basis voor samenwerking over en weer versterkt. Veel bedrijven uit Californië zijn actief in Nederland en daarom vormde relatiemanagement een belangrijk onderdeel van dit bezoek. De speciale gezant van StartupDelta, Neelie Kroes vergezelde de premier tijdens dit werkbezoek om de link tussen de startup-ecosystemen in Nederland en Californië te versterken.

Belangrijkste onderdelen programma:
- Minister-president Rutte had een onderhoud met gouverneur Brown van Californië. Doel van het gesprek was belangstelling van Nederland voor Silicon Valley kenbaar te maken en Nederland daarbij te presenteren als meest innovatieve regio van Europa. Er is onder andere gesproken over de toekomst van elektrisch rijden, het terugdringen van de CO2-uitstoot en de circulaire economie.
- Er waren verscheidene werkbezoeken bij Chief Executive Officers en Chief Financial Officers van leidende technologiebedrijven in de wereld zoals Facebook, Cisco, Apple, Uber, Tesla. In deze gesprekken is ingegaan op de nieuwste technologieën en de invloed van deze technologieën op de maatschappij.
- Minister-president Rutte en mevrouw Kroes hebben gedineerd met investeerders, een bezoek gebracht aan de Universiteit van Stanford en een bijeenkomst gehad met Venture Capitalists (durfkapitalisten).

MVO/mensenrechten/koppeling hulp en handel
Centraal thema in de gesprekken vormde de vraag hoe nieuwe technologieën de samenleving beïnvloeden. Hierbij zijn ook thema's als digitale privacy en het verschil in regelgeving in de EU en VS aan bod gekomen. Bij het bezoek aan het Stanford Peace and Innovation Lab is gesproken over hoe innovaties kunnen helpen bij het verhogen van de stabiliteit in de wereld.

In het gesprek met Robbie Slinger, president van Planet Labs, sprak minister-president Rutte hoe Planet Labs met Nano-satellieten wereldwijde aardobservaties voor een fractie van de kosten mogelijk maakt. Hiermee wordt deze techniek ook toegankelijk in de lage- en middeninkomens landen. Het beeldmateriaal wordt gebruikt voor het analyseren van veranderingen op het gebied van milieu, landbouw, humanitaire ontwikkelingen en commerciële doeleinden.

In het gesprek met Sheryl Sandberg, COO van Facebook besprak minister-president Rutte het "lean in" initiatief. Sandberg probeert met dit initiatief meer vrouwen in leiderschapsposities te krijgen.

Maatschappelijke uitdagingen
Veel van innovaties die in Sillicon Valley ontwikkeld worden, hebben een directe link met maatschappelijke uitdagingen. De minister-president sprak bijvoorbeeld Elon Musk, CEO van Tesla, over het vergroenen van transport. Musk richt zich met Tesla op elektrisch en zelfrijdend vervoer. Daarnaast is hij oprichter van SpaceX, dat probeert met de 'hyperloop' een volledig nieuw transportmiddel te ontwikkelen. De 'hyperloop' is een concept voor een toekomstig transportsysteem voor goederen en/of mensen in een luchdtrukbuis.

De minister-president bezocht ook Uber en sprak met Chief Executive Officer Travis Kalanick. Het bedrijf heeft geïnvesteerd in innovatieve technologieën zoals zelfrijdende auto's, OV- service Uber Pool en navigatie technologie met onder andere TomTom. Gesproken is over de interactie tussen regelgeving en nieuwe en bestaande diensten - en hoe op toekomstige innovaties kan worden geanticipeerd.

Het gesprek bij Cisco was met John Chambers, Chairman of the Board en Hilton Romanski, Chief Strategy Officer. Cisco is een van de belangrijkste Amerikaanse investeerders in Nederland en heeft hoge verwachtingen van de "Internet of Things". De verwachting is dat met dit fenomeen veel toepassingen, bijvoorbeeld door betere informatie-uitwisseling tussen apparaten, een grote efficiëntieslag kunnen maken.

Verder besprak de minister-president met gouverneur Brown onder andere het thema klimaatverandering. Er is nader ingegaan op hoe Nederland en Californië de samenwerking tegen klimaatverandering verder kunnen versterken.

Resultaten en follow-up
Met deze missie is de positie van Nederland in de VS als innovatief land verder versterkt. Bij gesprekspartners is Nederland gepositioneerd als een land dat net als de VS een goede ondernemerscultuur kent en denkt in oplossingen in plaats van problemen. Een goed voorbeeld is het innovatieve bedrijf Planet Labs, dat met het Delftse bedrijf Innovative Solutions in Space nauw samenwerkt aan de ontwikkeling van satellieten. Planet Labs heeft inmiddels bekendgemaakt dat het een kantoor gaat openen in Nederland. De bedrijven uit Silicon Valley zien veel potentie in Nederland. In de gesprekken die zijn gevoerd met Facebook, Apple en Uber kwam dit ook duidelijk naar voren. Enkele van deze bedrijven hebben aangegeven verder te willen spreken over het uitbreiden van hun activiteiten in Nederland. Zo maakte CEO Tim Cook van Apple bekend dat hij het aantal ontwikkelaars van iPhone- en iPad-apps in Nederland wil vergroten. Cook heeft inmiddels een bezoek gebracht aan ons land voor de startupconferentie 'StartUpFest'.

Land	**Iran**
Datum	**7 - 10 mei 2016**
Missieleiding	**Minister Kamp, minister van Economische Zaken**
Type missie	**Economische missie**
Delegatie	**45 bedrijven uit sectoren land- en tuinbouw, Transport/logistiek en energie**
Achtergrond	**Vervolg op werkbezoek Minister Kamp van Economische Zaken, 22-25 november 2015.**

Samenvatting
De missie past binnen de stapsgewijze hervatting van de bilaterale economische en handelsrelatie met Iran zoals na het nucleair akkoord is ingezet.
Na het in juli 2015 gesloten nucleair akkoord, het *Joint Comprehensive Plan of Action* (JCPOA), bezocht minister Koenders, van Buitenlandse Zaken, op 21 september Iran. Onderdeel van dit bezoek was een bijeenkomst met Iraanse en Nederlandse bedrijven. Omdat als gevolg van *Implemention Day* handel met Iran weer mogelijk is leidde de minister van Economische Zaken van 7-10 mei een economische missie naar Iran. Deze missie was toegespitst op de sectoren land- en tuinbouw, logistiek & infrastructuur en energie.

De programmaonderdelen van de missie, waaronder netwerk- en 'matchmakingevents', resulteerden in een aantal kansen voor de 45 meereizende bedrijven (land- en tuinbouw, transport & logistiek) alsook voor de 30 bedrijven uit de olie- en gassector die aanwezig waren bij de *Iran Oil Show* (5-8 mei).

Belangrijkste onderdelen programma

- Minister Kamp bracht de Nederlandse expertise in de landbouwsector over het voetlicht tijdens zijn gesprek met de Iraanse minister van Landbouw. Hierin werd gesproken over het versterken van de bilaterale samenwerking in deze voor beide landen belangrijke sector. Minister Kamp heeft zijn gesprekspartner uitgenodigd om een bezoek aan Nederland te brengen.
- Minister Kamp bracht een bezoek aan de *Iran Oil show* waar Nederlandse bedrijven uit de olie-en gassector vertegenwoordigd waren. Hij werd hierbij vergezeld door de Iraanse vice-minister voor Petroleum.
- Minister Kamp sprak met vice-minister van Economische Zaken en Financiën Khazaei over de hervatting van de bilaterale economische relatie. Hiertoe kwamen de ministers een *roadmap* overeen waarin tien onderwerpen centraal staan. Een van deze onderwerpen is de bevordering van internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen (IMVO) en mensenrechten. De implementatie van deze *roadmap* vindt plaats binnen de *High-level Economic Working Group* die tijdens de economische missie onder leiding van DGBEB naar Iran in april jl. is opgericht.
- Samen met bedrijven uit de sectoren transport en logistiek sprak minister Kamp met de Iraanse minister van Transport over de mogelijkheden voor Nederlandse bedrijven binnen de ambitieuze plannen om de Iraanse (logistieke) infrastructuur te moderniseren. De aanwezige bedrijven kregen hierbij de mogelijkheid hun sector of bedrijf te presenteren.
- In Shiraz sprak de minister met de gouverneur van de provincie Fars, de heer Mohammad-Ali Afshani. Deze provincie heeft een prominente landbouwsector, maar kampt met waterschaarste. Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen beschikken over veel kennis op gebied van duurzaam waterbeheer en irrigatie en heeft daarom de interesse van de Iraanse tegenhangers. Er werd gesproken over de kansen die er voor Nederlandse en Iraanse bedrijven liggen op het gebied van toerisme en tuinbouw.
- In Shiraz werd een seminar georganiseerd over de kansen en uitdagingen in de land- en tuinbouw waaraan Nederlandse en Iraanse bedrijven deelnamen.
- Tijdens de missie werden, in aanwezigheid van minister Kamp, verschillende netwerk- en matchmakingevents georganiseerd voor Nederlandse en Iraanse bedrijven.

<u>MVO/mensenrechten/koppeling hulp en handel</u>
Aandacht voor internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen en mensenrechten (IMVO) is een structureel onderdeel van de stapsgewijze hervatting van de bilaterale (economische) relatie met Iran. Zo vroeg minister Koenders tijdens zijn bezoek aan Iran in september 2015 nadrukkelijk aandacht voor mensenrechten en sprak minister Kamp tijdens zijn bezoek in november 2015 met minister Tayebnia van Economische Zaken en Financiën over het belang van mensenrechten en gelijke behandeling van vrouwen. Hij benadrukte het belang dat Nederland hecht aan de naleving van IMVO-richtlijnen.
Tijdens deze handelsmissie van minister Kamp is hieraan verder invulling gegeven door middel van de (bovengenoemde) overeengekomen *roadmap* of tienpuntenplan, waarbij bevordering van IMVO in Iran, bestrijding van witwaspraktijken en terrorismefinanciering, evenals geleidelijk herstel van het betalingsverkeer met Iran belangrijke onderdelen vormen. Ook sprak minister Kamp tijdens het seminar in Shiraz met Iraanse overheidsvertegenwoordigers en Nederlandse en Iraanse bedrijven over het belang van IMVO, waaronder respect voor mensenrechten.

<u>Maatschappelijke uitdagingen</u>
De Iraanse economie is veelbelovend maar kent uitdagingen. Zo is de economie voor een groot deel afhankelijk van olie-gerelateerde opbrengsten en staat het land op plaats 130 van de *Ease of Doing Business index* van de Wereldbank. Daarnaast hebben de internationale sancties een zware wissel getrokken op de Iraanse economie. Een aantal sectoren, waaronder de energiesector, is achtergebleven op het terrein van technologie en innovatie. Iran heeft als doel minder afhankelijk te worden van inkomsten uit de oliesector en richt hierbij de aandacht in toenemende mate op onder meer de landbouw en de industrie.

Hoewel onder het huidige Iraanse kabinet de Iraanse economie in relatief korte tijd is aangetrokken, kromp het overheidsbudget door de lage olieprijs en vormt werkloosheid (voornamelijk onder de veelal hoogopgeleide jongeren) een aanhoudend probleem. Nu de sancties zijn opgeschort, kan Nederlandse kennis en expertise op het gebied van land- en tuinbouw, water en energie de diversificatie van de Iraanse economie bevorderen en bijdragen aan de werkgelegenheid.

De ontwikkelingen naar aanleiding van het nucleaire akkoord en *Implementation Day* worden met veel interesse gevolgd door het Nederlandse bedrijfsleven. Iran vormt in een aantal voor Nederland relevante sectoren een interessante markt. De beperkte aansluiting van de Iraanse financiële sector op het internationale betalingsverkeer en onduidelijkheden over de reikwijdte van de nog geldende Amerikaanse sancties tegen Iran hebben echter nog een belemmerend effect. Het bezoek van minister Kamp gaf de gelegenheid om met zijn Iraanse collega's te spreken over de samenwerking voor het stapsgewijze herstel van het betalingsverkeer.

Resultaten en follow-up

- Tijdens zijn onderhoud met de minister van Landbouw legde minister Kamp de basis voor een Memorandum of Understanding (MoU) dat de samenwerking op gebied van landbouw formaliseert in een gezamenlijke landbouwwerkgroep.
- Tijdens de *Iran Oil Show* en matchmaking evenementen waren de Nederlandse deelnemers in staat concrete *leads* (onder andere intentieverklaring en samenwerkintenties) te verwerven. Een bedrijf heeft een contract gesloten voor de realisatie van een innovatief kassencomplex.
- Aan de invulling van de overeengekomen *roadmap* voor de hervatting van de economische relatie wordt opvolging gegeven in de bilaterale *High-level Economic Working Group.* Minister Kamp nodigde de Iraanse vice-minister van Economische zaken en Financiën in dit kader uit voor een bezoek aan Nederland.

Land	**Azerbeidzjan**
Datum	**11 mei 2016**
Missieleiding	**Minister Kamp, Minister van Economische Zaken**
Type missie	**Economisch werkbezoek**
Delegatie	**Economisch werkbezoek zonder bedrijven**
Achtergrond	**Vervolg op ontmoeting Minister Kamp met zijn counterpart in April 2015**

Samenvatting

In het kader van het veranderende economische klimaat in Azerbeidzjan, waarin op korte en middellange termijn hervormingen en privatiseringen verwacht worden, bracht minister Kamp van Economische Zaken op 11 mei 2016 een economisch werkbezoek aan Bakoe. Het bezoek volgde op een eerdere ontmoeting in april 2015 van minister Kamp met de Azerbeidjaanse minister van Economische Zaken tijdens een economisch forum in Maastricht en had als doel het Nederlandse bedrijfsleven te positioneren in de post-olie economie in Azerbeidzjan. Het bezoek van minister Kamp werd opgevolgd door een handelsmissie die van 17 tot en met 20 mei 2016 plaatsvond in Bakoe namens de provincie Limburg onder leiding van oud-Eerste Kamervoorzitter René van der Linden en gedeputeerde Toine Beurskens.

Belangrijkste onderdelen programma

- Minister Kamp sprak met president Aliyev over de bilaterale relatie waarin de handels- en investeringsrelatie een belangrijke rol speelt. Minister Kamp besprak de mogelijkheden voor het Nederlandse bedrijfsleven, die de noodzakelijke economische hervormingen en modernisering van de economie kunnen bieden. In het kader van de diversificatie van de economie kan onder meer Nederlandse kennis en expertise op het gebied van landbouw, infrastructuur en duurzame energie een positieve bijdrage leveren. Ook bespraken de minister en de president de regionale ontwikkelingen.
- In een gesprek met minister Mustafayev van Economische Zaken en Industrie ging minister Kamp verder in op de mogelijkheden om de economische samenwerking te versterken. Hierbij werd specifiek ingegaan op de sectoren zuivel, land- en tuinbouw en toerisme.
- Minister Kamp sprak op meerdere gelegenheden met Nederlandse en Azeri-ondernemers over de kansen en knelpunten voor het bedrijfsleven in Azerbeidzjan.
- Twee innovatieve projecten die zijn gerealiseerd met behulp van Nederlandse bedrijven werden bezocht. Daarnaast sprak de minister met jonge ondernemers in Azerbeidzjan tijdens zijn bezoek aan de *Azerbaijan Diplomatic Academy* dat tevens een uitwisselingsprogramma heeft met de

Maastricht School of Management. Creatief ondernemerschap en het belang van startups in de modernisering van de economie werden uitvoerig besproken.

MVO/mensenrechten/koppeling hulp en handel
Minister Kamp onderstreepte in zijn gesprek met president Aliyev het belang dat Nederland, en ook het Nederlandse bedrijfsleven, hecht aan internationaal verantwoord ondernemen en respect voor mensenrechten. Hierbij gaf hij aan dat deze principes van belang zijn voor een goed investeringsklimaat en duurzame economische ontwikkeling. In zijn gesprek met minister Mustafayev benadrukte minister Kamp het belang van een transparante overheid en een gezonde rechtsstaat als belangrijke voorwaarde voor economische ontwikkeling

Maatschappelijke uitdagingen
Hoewel de economie van Azerbeidzjan de laatste jaren snel kon groeien dankzij de hoge olie-inkomsten, wil het land zich mede als gevolg van de gedaalde olieprijs, inzetten voor ontwikkeling van niet-olie gerelateerde sectoren. President Aliyev heeft ingrijpende hervormingen aangekondigd, die door Nederland worden verwelkomd en het bezoek van minister Kamp gaf de gelegenheid Nederlandse bedrijven hierbij optimaal te positioneren.

Resultaten en follow-up
Het bezoek van minister Kamp werd kort daarop gevolgd door een bezoek aan Bakoe van een Nederlandse handelsdelegatie uit de provincie Limburg, dat kon voortbouwen op de gesprekken van minister Kamp.
Tijdens het onderhoud met Mustafayev bespraken de ministers de randvoorwaarden voor de oprichting van een bilaterale economische werkgroep, waarin periodiek van gedachten gewisseld en gewerkt wordt aan economische samenwerking.

Land	**Kenia en Tanzania**
Datum	**13 – 16 juni 2016**
Missieleiding	**Staatssecretaris van Dam, Staatssecretaris van Economische Zaken**
Type missie	**Economische missie**
Delegatie	**Nederlandse bedrijven al aanwezig in Kenia en Tanzania**
Achtergrond	**Economische missie met als thema voedselzekerheid, innovatie en kennis en versterken handelsrelaties**

Samenvatting
De missie aan Kenia en Tanzania had als doelstellingen de goede bilaterale relatie te onderstrepen en te verdiepen en het belichten van de expertise die Nederland te bieden heeft op het gebied van voedselzekerheid, klimaat slimme landbouw en het bestrijden van *wildlife crime*. Nederlands agro bedrijfsleven (tuinbouw, bloemen, zuivel, zaad en pootaardappels) nam deel, evenals organisaties actief in de landbouwsector.

Belangrijkste onderdelen programma
- In Kenia had staatssecretaris Van Dam bilaterale gesprekken met de minister van Landbouw en Visserij, Willy Bett, en de minister van Milieu en Natuurlijke Hulpbronnen, prof. Judy Wakhungu. De onderwerpen waren onder andere fytosanitaire samenwerking, elektronisch certificeren, duurzame visserij en aquacultuur, *integrated pest management en centres of excellence*. Op het gebied van natuur was aandacht voor onder andere de *Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora* (CITES), containerscans, verbod op jachttrofeeën en de integratie tussen lokale gemeenschappen en *wildlife*.
- Daarnaast waren er besprekingen met de directeur van het *African Conservation Centre,* Lucy Waruingi en de directeur van het *Kenyan Wildlife Services Training Institute,* dr. Charles Musyoki over samengaan van natuurbehoud en landbouw, stroperij en betrokkenheid van lokale gemeenschappen.

- Staatssecretaris Van Dam ontmoette Nederlandse en Keniaanse bedrijven/organisaties actief in de landbouw- en voedselontwikkeling in Kenia. De volgende onderwerpen stonden centraal: maatschappelijk verantwoord ondernemen, innovaties, markttoegang en ondernemen in Afrika.
- Tijdens verschillende bedrijfsbezoeken rondom Naivasha en Nakuru zijn de volgende thema's besproken: innovatieve oplossingen, aangepast aan de lokale context op het gebied van energie en waterbesparingen, maatschappelijk verantwoord ondernemen, natuurbescherming, de rol van kennisinstellingen, ondernemerschap van kleine boeren*, integrated pest management* en kennisinstellingen.
- Rabobank Foundation en SoilCares (een spin-off van een van de grootse en oudste agrarische laboratoria van Nederland) sloten een overeenkomst voor de aankoop van handmatige bodemscanners voor bemestingsadviezen. Deze technologie stelt kleinere boeren in staat om op relatief eenvoudige wijze informatie te genereren over de bodemeigenschappen en bemesting.
- In Tanzania had de staatssecretaris een bilateraal gesprek met de vice-minister van Landbouw, William Tate Ole Nasha.
- De staatssecretaris Van Dam opende met de vice-minister een voedselveiligheid seminar als aftrap voor de Nederlands-Tanzaniaanse aardappelmissie die plaatsvond van 15-21 juni.
- De staatssecretaris ondertekende vervolgens met zijn collega vice-minister een MoU voor markttoegang van Nederlandse pootaardappels in Tanzania en werd Nederland partner van SAGCOT (Southern Agricultural Growth Corridor of Tanzania).
- Staatssecretaris Van Dam bezocht met de Tanzaniaanse vice-minister verschillende Nederlandse bedrijven in de omgeving van Arusha. In Moshi bezocht hij vervolgens een Nederlands project met modelkassen waar training wordt aangeboden in betere productietechnieken op basis van betere zaden voor lokale groentes.

MVO/mensenrechten en maatschappelijke uitdagingen
Staatssecretaris Van Dam heeft specifiek aandacht gevraagd voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. Tijdens het programma en de veldbezoeken is duidelijk geworden hoe lokale en Nederlandse bedrijven hieraan invulling geven en hoe de standaarden van de *Kenya Flower Council* daarin leidend zijn.

Een maatschappelijke uitdaging is het verhogen van voedselzekerheid, door een hogere en slimmere productie, ook verbetering van de overheidsregulering en daardoor betere marktwerking zodat er afstemming is tussen vraag en aanbod. Nederland biedt innovatieve oplossingen met speciale aandacht voor een betere markttoegang voor kleine ondernemende boeren.

Resultaten en follow-up
Nederland heeft zich tijdens deze missie gepositioneerd als leverancier van verschillende soorten unieke producten en expertise, zoals klimaatslim produceren, het ontwikkelen en veredelen van zaden voor bloemen, groente en pootaardappelen, ketenaanpak, samenwerking in coöperaties, ondernemerschap van (kleine) boeren en publiek private partnerschappen.

Momenteel wordt onderhandeld over een *Economic Partnership Agreement* voor de regio. Op verzoek van de Keniaanse minister van Landbouw heeft de staatssecretaris tijdens zijn overleg met de Tanzaniaanse vice-minister het belang van tijdig ratificeren van de *Economic Partnership Agreement* tussen de 5 EAC landen en de EU benadrukt.

De markttoegang voor Nederlandse pootaardappels in Tanzania is formeel bevestigd. Een Memorandum of Understanding (MoU) is hierover ondertekend. Daarnaast heeft staatssecretaris Van Dam financiële steun toegezegd voor het optimaliseren van e-certificering in Kenia waardoor de handelsrelaties transparanter worden.

Het ministerie van Economische Zaken gaat met zowel de Keniaanse als Tanzaniaanse overheid samenwerken op het gebied van duurzame visserij. Beide landen hebben toegezegd een MoU daarover te ondertekenen om dit te bekrachtigen.

Land	**Vietnam**
Datum	**30 - 31 maart 2016**
Missieleiding	**Minister Schultz van Haegen, minister van Infrastructuur en Milieu**
Type missie	**Economisch werkbezoek**
Delegatie	**Minister**
Achtergrond	**Missie in het kader van de jaarlijkse Intergovernmental Committee meeting op ministerieel niveau op gebied van samenwerking op water en klimaat.**

Samenvatting
Vietnam en Nederland hebben een samenwerkingsovereenkomst over water- en klimaatuitdagingen. Jaarlijks wordt op ministerieel niveau de voortgang besproken. Deze samenwerking positioneert de Nederlandse watersector in Vietnam. Vietnam is een communistisch land, waar *business to business* samenwerking moeizaam van de grond komt en waar de wetgeving de toegang voor buitenlandse bedrijven bemoeilijkt. Nederlandse bedrijven hebben Vietnamese vestigingen en vergroten hun kansen op de lokale markt. Het samenwerkingsprogramma verbetert ook kwalitatief de voorwaarden van aanbestedingen zoals die met behulp van leningen van de Wereldbank en de *Asian Development Bank* beschikbaar komen. Daarmee worden de kansen van Nederlandse bedrijven vergroot.

Belangrijkste onderdelen programma
- Minister Schultz woonde de 5e *intergovernmental committee meeting* bij. Minister Quang nam deel van Vietnamese zijde. De grote droogte en de problemen van verzilting die Vietnam op het moment van bezoek troffen, stonden centraal in veel gesprekken. Op de agenda stond nadrukkelijk de voortgang van de implementatie van het Mekong Deltaplan en het verbeteren van de *governance* binnen het Vietnamees bestuur op zowel nationaal als provinciaal niveau. Ook is er gesproken over Ontwikkelingsrelevante Infrastructuurontwikkeling (ORIO) projecten in enkele provincies. ORIO is een Nederlands subsidie-instrument dat door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) wordt uitgevoerd. Een ORIO-overeenkomst inzake een waterzuiveringsinstallatie kon ter plaatse worden ondertekend.
- Daarnaast is gesproken met vice-minister Thang over kusterosie en welke rol Nederlandse bedrijven daar kunnen spelen.
- Vice premier Phuc kondigde aan dat klimaatmitigatie en -adaptatie in de komende periode hoog op de agenda van de regering zal staan. Phuc verklaarde dat noodzakelijke aanpassingen in Vietnam, inclusief institutionele veranderingen, nodig zijn. Hij ging daarnaast in op de noodzaak van ander landgebruik, aanpassing van de landbouw aan toenemende verzilting, en een efficiënter watergebruik.
- In Ho Chi Minh City is gesproken met het *Peoples Committee* over implementatie van klimaatadaptatieplannen en de rol van het Nederlands bedrijfsleven bij bijvoorbeeld baggeropgaven en maatregelen om zoetwaterinname voor drinkwater te verbeteren. Daarnaast is District 4 bezocht, waar het eerste klimaatadaptatie-project wordt uitgevoerd. Dit is een grote retentievijver met dam, die als waterberging kan dienen.

MVO/mensenrechten/koppeling hulp en handel
Vietnam is een laag-middeninkomensland dat van Nederland geen directe ontwikkelingshulp meer ontvangt, maar nog wel private sector ontwikkelingsmiddelen. Vietnam ontvangt van een aantal landen nog steeds directe ontwikkelingshulp. Nederland levert advies-en zet tevens in op het bevorderen van de inzet van het bedrijfsleven. Dit is een uitdaging in Vietnam, vanwege de lokale regels en het politieke systeem. Nederland werkt als onderdeel van het Partners voor Water Programma onder andere aan een duurzame ontwikkeling van de Mekong Delta. Het doel is Vietnam te ondersteunen bij het maken van een breed gedragen klimaatadaptatie programma. Een aansprekend voorbeeld dat ook tijdens het bezoek van minister Schultz aan de orde kwam is de Nederlandse hulp bij het verbeteren van Vietnamese binnenlandse baggerplanning en baggertechniek. Dit draagt bij tot verduurzaming van waterbeheer, verminderde kosten, verminderd energieverbruik, verminderde overlast en ondersteunt duurzame groei.

Maatschappelijke uitdagingen
De gesprekken over watermanagement en klimaatadaptie hadden plaats tijdens de ergste droogte- en

verziltingsproblematiek uit de moderne geschiedenis van Vietnam. Het Mekong Deltaplan is het eerste Deltaplan dat Nederland heeft gemaakt voor een ander land. Het plan is in nauwe samenwerking met Vietnam tot stand gekomen. Implementatie daarvan maakt een van de maatschappelijke uitdagingen zichtbaar: goed bestuur en samenwerken.

Resultaten en follow-up
Met dit bezoek is de afspraak uit de samenwerkingsovereenkomst voor een jaarlijks politiek overleg nagekomen. Het Nederlands bedrijfsleven is gepositioneerd met het oog op komende beschikbaarstelling van Wereldbankleningen voor de Mekong Delta. Dit geldt tevens voor baggerwerkzaamheden in Ho Chi Minh City en het tegengaan van kusterosie.
De aanbevelingen, voortgekomen uit een eerder in het jaar gezamenlijk uitgevoerd onderzoek (*Needs Assessment)* naar noodzakelijke vervolgstappen met het oog op de uitvoering van het Mekong Deltaplan, zijn politiek onder de aandacht gebracht. Deze aanbevelingen dragen bij aan verdere verbetering van de governance en bredere participatie van de samenleving. Ook blijft Nederland adviseren bij de formulering van projecten zodat die beter aansluiten bij het Mekong Deltaplan.
Een overeenkomst voor een ORIO-project voor waterzuivering in de provincie Ba Ria Vung Tau (met een Nederlandse bijdrage van ruim 12 miljoen euro) is getekend. Verder tekenden de Unie van Waterschappen en het Agentschap voor Technische Infrastructuur van het ministerie van Constructie een *Letter of Intent*, gericht op klimaatadaptatie van urbane gebieden en tekenden het *Netherlands Space Office* en het *Vietnam National Satellite Center* een Memorandum Of Understanding.

Land	**Oekraïne**
Datum	**30 maart 2016**
Missieleiding	**Minister Ploumen, Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking**
Type missie	**Economisch Forum**
Delegatie	**50 Oekraïense bedrijven en 150 Nederlandse bedrijven uit diverse sectoren**
Achtergrond	**Inkomende missie**

Samenvatting
Het Oekraïens-Nederlandse Business Forum vond plaats in Nootdorp op 30 maart 2016. De Oekraïense ministers van Financiën, Jaresko en van Landbouw, Pavlenko, namen deel. Doel van het Forum was om Nederlandse bedrijven te informeren over toekomstige handels- en investeringskansen in Oekraïne en die bedrijven ook te koppelen aan de aanwezige Oekraïense bedrijven. Er waren 150 Nederlandse bedrijven vertegenwoordigd en 50 Oekraïense ondernemingen.

Belangrijkste onderdelen programma
- Opening door minister Ploumen en Oekraïense minister van Financiën Jaresko, waarin onder meer verslag werd gedaan van de handelsmissie naar Oekraïne die de week ervoor had plaatsgevonden.
- Sessie van 30 Nederlandse in Oekraïne actief zijnde bedrijven met Oekraïense ministers. Bedrijven adresseerden de uitdagingen die ze ondervinden in Oekraïne en informeerden naar het voorgenomen Oekraïense beleid om die uitdagingen het hoofd te bieden.
- Vier parallelle sessies (landbouw & voedsel; lnergie; ICT; transport & logistiek) waarin Nederlandse bedrijven hun successen en uitdagingen presenteerden; hoe bepaalde investeringen zouden kunnen worden aangevlogen; hoe het beste partners te vinden.
- Sluiting door de staatssecretaris van Economische Zaken en de Oekraïense minister van Landbouw. Tijdens afsluiting werd een overeenkomst ondertekend over een trainingsproject in de zuivelsector. Project wordt gefinancierd uit het CKT-programma (Centra voor Kennis en Technologie overdracht): bijdrage ministerie van Buitenlandse Zaken 750.000 euro, privaat 500.000 euro.

MVO / Mensenrechten
Minister Jaresko deelde mee dat Oekraïne de eerste stappen heeft gezet met de aanpak van corruptie door middel van het oprichten van de Business Ombudsman en het Nationale Anti-corruptie Bureau

Oekraïne (NABU). Daarmee zet Oekraïne stappen in de richting van het verbeteren van het ondernemingsklimaat en zal het in staat zijn meer buitenlandse investeringen aan te kunnen trekken.

Maatschappelijke uitdagingen
Oekraïne zet de komende jaren in op het opbouwen en verder moderniseren van diverse sectoren in Oekraïne, waaronder infrastructuur / logistiek en agrofood (landbouw, tuinbouw en voedselverwerking). Kennisoverdracht en samenwerking op het vlak van technologie zijn nodig bij de moderniseringsslag die Oekraïne wil maken. Het land wil op termijn kunnen voldoen aan de Europese standaarden. De Nederlandse transportsector kan helpen bij het opzetten van een effectief netwerk om de exportpotentie van Oekraïne te vergroten. Ook het knelpunt van financieringsmogelijkheden voor het bedrijfsleven om te kunnen investeren werd tijdens het Business Forum benoemd. Daarbij gaf minister Ploumen aan dat de EU samen met de *European Bank for Reconstruction and Development* (EBRD) een financieringsfonds *EU4Business* heeft opgericht om het midden- en kleinbedrijf in een aantal landen in deze regio, waaronder Oekraïne, te ondersteunen.

Resultaten en follow-up
Na afloop van het Forum vond in het bijzijn van de ministers een ondertekening plaats van een contract voor de uitvoering van een zuiveltrainingsproject. Het project beoogt structurele samenwerking tussen beide landen op zuivelgebied te realiseren op het vlak van kennisoverdracht. Als follow-up van de missie sprak minister Jaresko en marge van het Business Forum met vertegenwoordigers van FMO en Atradius om gedachten uit te wisselen ten aanzien van het creëren van mogelijke oplossingen voor financieringsmogelijkheden voor het bedrijfsleven.

Land	**Turkije**
Datum	**6 april 2016**
Missieleiding	**Minister Ploumen, Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking (BZ)**
Type missie	**Inkomende economische missie**
Delegatie	**Overheidsdelegaties onder leiding van minister Ploumen en minister Elitaş (de minister van Economische Zaken van Turkije) en daarnaast 500 bedrijven uit Turkije en Nederland uit diverse sectoren**
Achtergrond	***Joint Economic and Trade Commission*; opvolging economische missie minister Ploumen aan Turkije in juni 2014**

Samenvatting
De eerste *Joint Economic and Trade Commission* bijeenkomst tussen Nederland en Turkije werd op 6 april gehouden in Den Haag. De inkomende missie bestond uit een hoogambtelijk/ministerieel overleg en uit een *business forum* met 500 vertegenwoordigers van bedrijven uit Nederland en Turkije. De inkomende missie had ten doel de bilaterale relatie te versterken, concrete afspraken over handel en investeringen vast te leggen, bedrijven te informeren over handels- en investeringskansen en bedrijven te faciliteren bij onderlinge matchmaking. En marge van de *Joint Economic and Trade Commission* bijeenkomst bracht de minister van Economische Zaken van Turkije, Mustafa Elitaş, samen met de Turkse bedrijvendelegatie een bezoek aan het Havenbedrijf Rotterdam. Hij sprak met *chief executive officers* tijdens een bedrijvenlunch en had een ontmoeting met Nederlanders van Turkse komaf en Turken die in Nederland wonen.

Belangrijkste onderdelen programma
- Ministerieel/hoogambtelijk overleg: hierbij werd gesproken over de samenwerking en acties inzake innovatie, water management, high tech systemen & materialen en life sciences & health. In de afgelopen twee jaar was Nederland partnerland van Turkije op het gebied van innovatie. Deze samenwerking heeft geleid tot concrete uitkomsten zoals aanvragen en toekenning van projecten voor het EU onderzoeksprogramma Horizon 2020. Ook werd een memorandum of understanding (MoU) gesloten tussen TNO en de Turkse counterpart. Op het gebied van water management werd voorafgaand aan de *Joint Economic Trade and Commission* een *Letter of Intent (LoI)* getekend

tussen het ministerie van Infrastructuur en Milieu en het ministerie van Bosbouw en Water van Turkije.
Er werd gesproken over verdere samenwerking en over handelsbelemmeringen zoals de extra tarieven en invoerrechten die Europese bedrijven in Turkije moeten betalen op producten met een oorsprong in derde landen.

- *Business forum*: Hieraan namen 500 vertegenwoordigers van bedrijven uit Nederland en Turkije deel. Naast *match making* werd in verschillende panels gesproken over investeringen in Nederland en Turkije en over bedrijfsovernames en de gevolgen daarvan voor het midden- en kleinbedrijf. Bij de opening sprak minister Ploumen over de samenwerking van Nederland en de EU met Turkije om oplossingen te bieden voor de vluchtelingencrisis en de aanpak van de grondoorzaken van de crisis. Zij kondigde aan daar en marge van de *World Humanitarian Summit* met bedrijven in Turkije verder over te willen praten.

- Presentatie Nederlandse inzet Expo Antalya 2016: Voor de ministers en de overheidsdelegaties werd een presentatie gegeven van de Nederlandse inzending voor de wereld tuinbouwtentoonstelling Expo Antalya 2016. Bij de Nederlandse inzending staat het groene stad-concept. Dit concept is interessant om in Turkije verder te ontwikkelen. Het concept geeft inzicht in de maatschappelijke en economische voordelen die groene ruimtes bieden in stedelijk gebied. De verwachting is dat Nederlandse bedrijven uit de tuinbouwsector als gevolg van de Nederlandse inzending meer opdrachten in Turkije zullen binnenhalen.

<u>Mensenrechten, MVO en maatschappelijke uitdagingen</u>
- Tijdens het bilaterale overleg van minister Ploumen en minister Elitaş werd gesproken over de opvang van vluchtelingen door Turkije en het belang van het in acht nemen van de juridische waarborgen daarbij. Minister Ploumen sprak ook over de rol van het bedrijfsleven bij het migratievraagstuk. In mei 2016 had zij in Istanbul een ontmoeting met het Nederlandse bedrijfsleven, met als inzet dat Nederlandse bedrijven Syrische vluchtelingen in dienst nemen en Syrische studenten een stageplaats aanbieden.
- Tijdens de opening van het *Business Forum* gaf minister Ploumen aan de dialoog met Turkije te blijven voeren over ontwikkeling van de rechtstaat. Zij vroeg ook aandacht voor de potentie van vrouwelijk ondernemerschap in Nederland en Turkije. En riep vrouwen in Nederland en Turkije op om bedrijven te starten en internationaal te ondernemen.

<u>Resultaten en follow-up</u>
De afspraken die zijn gemaakt tijdens de *Joint Economic and Trade Commission* zijn vastgelegd in *Agreed Minutes*. Hierin staat aangegeven hoe er in de komende periode wordt samengewerkt op het gebied van handel en investeringen in de sectoren energie, agro, innovatie, water, maritiem, havenontwikkeling, high tech systemen en materialen en life sciences and health.
In aanloop naar de *Joint Economic Trade and Commission*-bijeenkomst werd door het Havenbedrijf Rotterdam samen met de regio Bandirma/Balikisir een LoI getekend voor de ontwikkeling van een haven-industrieel complex. Momenteel wordt door het ministerie van Infrastructuur en Milieu gewerkt aan het afsluiten van een MoU met de Turkse overheid voor de ontwikkeling van havens in Turkije.
In opvolging van de *Joint Economic and Trade Commission*-bijeenkomst van 6 april heeft minister Ploumen op 24 mei in Istanbul gesproken met Nederlandse en Turkse bedrijven over de bijdrage die bedrijven kunnen leveren aan de werkgelegenheid van Syrische vluchtelingen. Tijdens de bijeenkomst, waarbij ook hoogambtelijke vertegenwoordigers van de Turkse ministeries van Economie en van Arbeid aanwezig waren, presenteerde het Nederlandse bedrijf Holland Group BV de resultaten van een onderzoek over de mogelijkheden en bereidheid van Nederlandse bedrijven om een bijdrage te leveren aan werkgelegenheid van Syrische vluchtelingen. Twee derde van de respondenten gaf aan hiervoor open te staan; in totaal zouden er al 240 vacatures zijn. Meer dan 30 Turkse en Nederlandse bedrijven tekenden een intentieverklaring. Ook zijn bedrijven bereid stageplekken aan te bieden.
Het ambassadenetwerk in Turkije zal in de tweede helft van dit jaar onder de noemer *Holland-Turkey Business Tour 2016* een aantal handelsmissies organiseren naar diverse steden in Turkije. Hiermee wordt invulling gegeven aan het voornemen om met name het midden- en kleinbedrijf te informeren over de handelskansen in Turkije. Tevens zal vanuit het *Netherlands Business Support Office* (NBSO) in Izmir assistentie worden verleend aan een handelsreis met Nederlandse zakenvrouwen naar Izmir.

Land	**Indonesië**
Datum	**22 april 2016**
Missieleiding	**President Widodo**
Type missie	**Inkomend economisch werkbezoek van president Widodo van Indonesië**
Delegatie	**De voorzitter van de Indonesische Kamer van Koophandel en bedrijven met name uit de maritieme sector**
Achtergrond	**Eerste bezoek van een Indonesische President in zestien jaar**

Samenvatting
Het bezoek van president Joko Widodo, onderdeel van een Europese tour, was het eerste bezoek van een Indonesische president aan Nederland in zestien jaar. Doel was versterking van de brede bilaterale relatie en bevordering van de handel en investeringen. Dit laatste vooral op het gebied van havenontwikkeling, scheepsbouw, de bestrijding van illegale visserij en kennisuitwisseling en vakgerichte trainingen. Daarnaast zijn er kansen voor Nederlandse bedrijven voor duurzame en hoogwaardige agrofood, tuinbouw en de creatieve industrie. Nederland wil de samenwerking op maritiem gebied intensiveren en de bilaterale contacten versterken door de ondertekening van twee *Memorandums of Understanding* (MoU).

Belangrijkste onderdelen programma
- Bilateraal overleg op het Catshuis, waarbij van Nederlandse zijde aanwezig: minister-president Rutte, minister Koenders, minister Ploumen, minister Schultz van Haegen en minister Bussemaker. Gespreksonderwerpen: openstelling van de Indonesische economie voor buitenlandse investeringen, internationale geschillenbeslechting, duurzame palmolie, onderwijs, veiligheid en de banden met China en India. Daarnaast werd hier een MoU Maritieme Samenwerking en een MoU Hoger Onderwijs en Wetenschappelijke Samenwerking getekend.
- Bezoek met minister Schultz van Haegen en burgemeester Aboutaleb aan de Rotterdamse haven en de Maeslantkering. Tevens netwerkgelegenheid voor Nederlandse ondernemers en investeerders en mogelijkheid voor enkele bedrijven om met de president te praten.
- Business Forum onder voorzitterschap van Hans de Boer (VNO-NCW), bezocht door ongeveer 300 ondernemers met aansluitend een paneldiscussie met onder andere de Indonesische minister van Handel, de heer Lembong, en de voorzitter van de Indonesische Kamer van Koophandel KADIN, de heer Rosan Roeslani. Onderwerpen die aan bod kwamen waren de groei van de Indonesische economie, de openstelling van bepaalde sectoren voor buitenlandse investeringen en andere hervormingen, de verminderde bureaucratie, kansen en ervaringen in verschillende interessante sectoren en steun die Nederlandse bedrijven kunnen krijgen bij het zakendoen in Indonesië.
- CEO Ronde Tafel onder voorzitterschap van minister Ploumen. Bespreking door twaalf Nederlandse bedrijven met de Indonesische politieke delegatie. Thematiek: bedrijfsspecifieke barrières in het Indonesische ondernemingsklimaat op terreinen als lokaal aandeelhouderschap, concessies, uitvoering van infrastructurele projecten, cabotage, standaarden in de maritieme industrie en logistieke kosten.

Mensenrechten, MVO en koppeling hulp en handel
Tijdens het overleg in het Catshuis werd gesproken over mensenrechten. Minister-president Rutte besprak met de president de relatie met het ondernemings-en investeringsklimaat en de mogelijkheden voor het aantrekken van directe buitenlandse investeringen. Onderwerpen als de doodstraf, ontwikkelingen in Papua en de Molukken en de situatie van minderheden kwamen aan de orde. Minister-president Rutte meldde te hechten aan de bescherming van minderheden en Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender (LGBT), waarbij hij aangaf dat Nederland altijd bereid is tot assistentie. Ook werd er gesproken over duurzame handel en investeringen, waarbij minister Ploumen wees op het belang van de OESO richtlijnen voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. Indonesië wil zich richten op duurzame voedselproductie, waar Nederland aan mee werkt door bij te dragen aan de innovatie in de waardeketens. Er was tijdens het bezoek speciale aandacht voor palmolie, na gas en olie het grootste exportproduct van Indonesië, en voor Nederland een belangrijke sector. Indonesië gaf tijdens het Business Forum aan de productie van palmolie op een duurzame manier te willen uitbreiden en verzocht Nederland om de logistieke steun in de productie van palmolie te blijven voortzetten. Minister Ploumen kondigde aan hechtere samenwerking na te streven tussen Nederland, China en Indonesië om de Indonesische export van duurzame palmolie naar China te bevorderen

Maatschappelijke uitdagingen
Indonesië krijgt als eilandennatie te maken met een stijgende zeespiegel met daarnaast ook het feit dat de bodem onder Jakarta zinkt. Om deze reden is een groot kustbeschermingsproject (NCICD) van start gegaan, waar Nederlandse bedrijven al aan meewerken.

Resultaten en follow-up
Tijdens het bezoek werden MoU's getekend op het gebied van Maritieme Samenwerking en Hoger Onderwijs en Wetenschap. Eerstgenoemd MoU richt zich onder meer op havenontwikkeling, scheepsbouw, industrie, infrastructuur, wet- en regelgeving, veiligheid en trainingen, alle in de maritieme sector. Met het tweede MoU werd onder meer de oprichting van een studiebeursprogramma voor excellente studenten bekrachtigd. Opvolging wordt gegeven in een gepland bezoek aan Indonesië door minister-president Rutte en een bedrijfslevendelegatie. De Indonesische president sprak de wens uit Nederland elke drie jaar te bezoeken.

Land	**Nederland**
Datum	**13 – 15 april 2016**
Missieleiding	**Prins Carlos de Bourbon de Parme**
Type missie	**Inkomende economische missie**
Delegatie	**140 deelnemers uit 18 landen**
Achtergrond	**Minister-president Rutte heeft tijdens de missie het visiedocument "Netherlands Circular Hotspot" in ontvangst genomen.**

Samenvatting:
De inkomende handelsmissie was het startschot van de campagne 'Nederland Circulaire Hotspot (NLCH)'. Aan de inkomende missie namen 140 mensen uit 18 landen deel. Deelnemers kwamen uit de private sector, waaronder verschillende *Chief Financial Officers* (CFOs), en de publieke sector, waaronder de vice-minister van Economische Zaken van Costa Rica, mevrouw Geannina Dinarte, en enkele hoog ambtelijke vertegenwoordigers uit een aantal verschillende landen.

NLCH is een initiatief van 31 Nederlandse bedrijven die met de overheid Nederland internationaal willen positioneren als dé wereldleider op het gebied van de circulaire economie. Nederland heeft veel bedrijven die voorop lopen op het gebied van circulaire economie en is daarmee verworden tot een proeftuin om de circulaire economie dichterbij te brengen. Er bestaat wereldwijd veel belangstelling voor wat Nederland te bieden heeft.

Belangrijkste onderdelen programma:
Het programma van de handelsmissie kende drie onderdelen:
- Ten eerste was het programma erop gericht te inspireren. Voorbeelden waren de toespraak van Jos Nijhuis, CEO Schiphol Group, die inging op hoe Schiphol de transitie naar een circulaire luchthaven maakt. Een ander voorbeeld was Thomas Rau, architect en ondernemer, die vertelde hoe hij voor Alliander een circulair gebouw had ontworpen en samen met Philips, het nieuwe concept *'light as a service'* had ontwikkeld.
- Tweede onderdeel betrof de inbedding van NLCH in het Nederlandse beleid voor de circulaire economie. Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Carlos de Bourbon de Parme overhandigde op de Innovation EXPO het visiedocument 'Netherlands Circular Hotspot' aan minister-president Rutte.
- Derde onderdeel van de missie was de 'Circular Expo' tentoonstelling in Hoofddorp. Deze tentoonstelling laat Nederlandse voorbeelden zien van hoe momenteel de transitie naar een circulaire economie gemaakt wordt. De tentoonstellingsruimte werd gebruikt voor de matchmakingssessie waar meer dan 40 Nederlandse bedrijven gekoppeld werden aan de deelnemers aan de economische missie.

MVO/mensenrechten/koppeling hulp en handel
Ook in andere landen bestaat er de wens om de economie meer circulair te maken om daarmee de milieu en afvaldruk te verlagen. Uit onder andere Argentinië, Brazilië, Chili, China, Colombia, Costa

Rica, Mexico, Peru en Taiwan waren deelnemers aanwezig. Het programma bood de gelegenheid om kennis te delen met deze opkomende economieën.

Maatschappelijke uitdagingen
De transitie naar een circulaire economie biedt economische en maatschappelijke kansen voor Nederland. Het kan Nederland minder afhankelijk maken van de import van schaarse grondstoffen en bijdragen aan een schoner milieu. TNO heeft becijferd dat een overgang naar een circulaire economie Nederland 7 miljard euro, 50 duizend banen, 10% minder CO2 uitstoot, 20% waterbesparing in de industrie en 25% minder import van primaire grondstoffen kan opleveren. Door Nederland internationaal te profileren op dit thema, wordt bovendien bijgedragen aan het imago dat Nederland een positieve bijdrage kan leveren aan het oplossen van grote internationale maatschappelijke uitdagingen.

Resultaten en follow-up
De missie was een belangrijk startschot om Nederland te positioneren als wereldleider op het gebied van de circulaire economie. Op het matchmaking event kwamen 40 Nederlandse organisaties in meer dan 120 formele ontmoetingen in contact met de deelnemers aan de handelsmissie. Dit leverde de nodige *business leads* (mogelijke nieuwe klanten) op. Uit deze contacten zijn reeds enkele orders in onder andere Spanje, Singapore, Luxemburg en Taiwan voortgekomen.
De organisatie van NLCH bereidt momenteel nationale en internationale vervolgstappen voor. Hiermee wordt een Nederlands platform en een internationaal netwerk voor handelsrelaties en het delen van innovaties op het gebied van circulaire economie vormgegeven. Ook op verschillende Nederlandse ambassades zoals in Luxemburg, Londen, Washington, Boedapest en Stockholm is het thema circulaire economie via bedrijvenevents en seminars onder de aandacht gebracht.
